TRANSDISCIPLINARITATEA - UN CONCEPT IN EXPANSIUNE
Transdisciplinarity - an Expanding Concept

Dumitru-Mircea BUDA, Assistant Professor Ph.D.,
"Petru Maior" University of Tîrgu Mureş,

The article deals with the expansion of the concept of transdisciplinaritate in the writing of Basarab Nicolescu, describing the history of the idea and examining the way it eventually influenced contemporary culture and its reception. The author argues, among other issues, that, as a unifying philosophical discipline, transdisciplinarity may only function as a work in progress, continuously mediating between the so-called exact and human sciences.

Keywords: Transdisciplinarity, Philosophy, Logics, Postmodernism, Basarab Nicolescu

Ceea ce e absolut remarcabil în privinţa *transdisciplinarităţii*, modelul de gândire vizionar pe care Basarab Nicolescu l-a formulat cu ani în urmă, e faptul că acesta nu a rămas un proiect utopic, strict conceptual ci, dimpotrivă, a evoluat, în ultimele trei decenii, într-o structură metodologică universală, prin care poate fi abordat virtualmente orice domeniu al cunoaşterii contemporane. Flexibilitatea, compatibilitatea spectaculoasă şi priza pe care o are la realitatea lumii contemporane provin, fără îndoială, din ancorarea acestui concept în tectonica societăţii postmoderne, cu dezarticulările, alienările, crizele şi obsesiile sale, cu pericolele şi posibilele soluţii salvatoare. De altfel, ca disciplină unificatoare între ştiinţele exacte şi umaniste, *transdisciplinaritatea* a fost de la bun început proiectată ca un *work in progress*, cu finalităţi mereu fluide şi cu un potenţial nemărginit de extindere a ariei de cuprindere teoretică şi aplicabilitate.

Forma „embrionară" (după cum o numeşte Irina Dincă) a conceptului e conturată în eseul de debut al lui Basarab Nicolescu, *Ion Barbu – Cosmologia „Jocului secund"* (1968), o strălucită demonstraţie a naturii axiomatice a poeticii barbiliene ce izbutea să releve, într-un mod revoluţionar, metamorfoza literară a unor elemente matematice. Ştiinţa şi poezia sunt aduse într-o conjuncţie fertilă, fiind astfel depăşite limitele unei perspective interdisciplinare, iar modelul de cunoaştere propus e menit să treacă dincolo de limitele matematicii şi ale poeziei, revelând maniera în care conceptele matematice sunt poetizate, devenind simboluri translingvistice. Exegeza lui Basarab Nicolescu redescoperă imaginea unui Ion Barbu perfect consecvent cu sine în cele două ipostaze aparent ireconciliabile ale creativităţii sale – cea de matematician şi cea de poet – urmărind structurarea ternară a „cosmologiei" jocului secund în jurul a trei mituri esenţiale: oglinda, nunta şi soarele, cu cifrul lor cromatic adiacent (albastru, verde, galben). Interpretarea lui Basarab Nicolescu se focalizează pe dinamica acestor mituri, pe capacitatea lor asociativă sau disociativă (*Joc secund* e, de pildă, citit ca o conjugare a mitului oglinzii cu cel al nunţii iar mitul soarelui şi al oglinzii fac din *Riga Crypto* o „replică baladescă" a *Ritmurilor necesare,* unde nu Enigel, ci soarele joacă rolul „Luceafărului"). Aproape patru decenii mai târziu, autorul va reveni asupra *Jocului secund*, aducând câteva amendamente incitante interpretării iniţiale. Astfel, în *Rădăcinile libertăţii* (2004), ciclul e

BDD-A23353 © 2013 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:56:16 UTC)

numit „giuvaer al transdisciplinarităţii”, întrucât al treilea termen al fiecărei triade ar constitui, pentru celelalte două, „*terţul tainic inclus*”.

Noi, particula şi lumea (publicată în Franţa în 1985 şi premiată, un an mai târziu, de Academia Franceză) e cartea în care Basarab Nicolescu încearcă o hermeneutică a celor mai noi teorii ştiinţifice, apelând la o terminologie translingvistică ce descinde din conceptele poetizate descoperite în „teoremele lirice” ale lui Ion Barbu (multe dintre poemele acestuia erau numite, în eseul din 1968, „teoreme”, datorită modului în care integrau simboluri aparent contradictorii, aşezându-le în formulări axiomatice şi în structuri geometrice). Obiectivul aparent al cărţii e acela de a descrie revoluţia cuantică şi implicaţiile acesteia în cunoaşterea contemporană. După o introducere în principiile mecanicii cuantice (*discontinuitate, cauzalitate, non-separabilitate, indeterminare, quarci* sau *bootstrapping*), studiul se concentrează pe conceptul de „nivel de realitate”, care va deveni unul dintre fundamentele transdisciplinarităţii. Viziunea stratificată a realităţii presupune existenţa unui „*terţ inclus*”, care face posibilă transgresarea nivelelor realităţii şi reprezintă al doilea element fundamental al conceptului triadic de transdisciplinaritate. Al treilea element e tocmai complexitatea, exprimând progresele ştiinţifice uluitoare ale secolului XX şi impactul acestora asupra tuturor domeniilor cunoaşterii, ca şi asupra creativităţii şi spiritualităţii umane. Explorarea celor mai noi teorii ştiinţifice are, însă, pentru Basarab Nicolescu, rolul de a evidenţia extinderea acestora dincolo de graniţele stricte ale ştiinţelor tehnice – aşa cum se întâmplă în cazul studiului imaginarului iniţiat de Gilbert Durand sau al semioticii fondate de Charles Sanders Peirce. Astfel, transdisciplinaritatea tinde să devină un tip de cunoaştere totală, obiectul său situându-se deopotrivă în spaţiul dintre discipline şi dincolo de oricare dintre acestea, oferind o cale de unificare a cunoaşterii umane. E, fără îndoială, o soluţie de stabilitate şi coerenţă a cunoaşterii în contextul unei lumi postmoderne dezarticulate, fragmentare, aflată într-o perpetuă hiperspecializare a domeniilor de studiu şi a registrelor de expresie. Cartea sistematizează, în acelaşi timp, principiile şi obiectivele *transdisciplinarităţii* şi limpezeşte distincţia dintre aceasta şi *inter-* sau *pluri-disciplinaritate* (acestea două rămânând, în ciuda deschiderilor oferite, în interiorul graniţelor unor discipline anume).

O aplicaţie a sistemului teoretic definit în *Noi, particula şi lumea* constituie nucleul cărţii din 1988 a lui Basarab Nicolescu, *Ştiinţa, sensul şi evoluţia. Eseu asupra lui Jakob Böhme.* Transdiciplinaritatea operează şi aici ca un mediator între ştiinţa şi filosofia modernă, opera lui Jakob Böhme fiind dezvăluită printr-o perspectivă deopotrivă obiectiv-ştiinţifică şi implicat-empatică ce are la origine, după cum mărturiseşte autorul, intersecţia unei „pasiuni” cu o „întrebare” – anume pasiunea pentru cosmologia lui Böhme, afină în mare măsură transdisciplinarităţii, respectiv întrebarea „de ce ştiinţa modernă s-a născut în Occident?”. Atracţia lui Nicolescu pentru acest filosof din urmă cu aproape patru secole e explicată prin capacitatea sa de a reconcilia raţionalul şi iraţionalul, materia şi spiritul, binele şi răul, imaginaţia şi realitatea, depăşind astfel logica binară şi anticipând cunoaşterea ternară (Böhme vorbeşte, în cosmologia sa, despre trei lumi – cea întunecată, a Tatălui, cea a luminii, a Sfântului Spirit şi cea exterioară, a lui Satan şi Christ – guvernate de şapte calităţi (umori sau planete), aşadar nouă elemente, în total, organizate în trei triade simbolice). Recitind lucrarea fundamentală a misticului german, *Aurora: Die Morgenrote im Aufgang* (1612) (*Aurora sau răsăritul care se întrezăreşte*, în ediţia românească din 1993), Basarab Nicolescu verifică, pe de o parte, viabilitatea principiilor interpretative ale *transdisciplinarităţii* şi descoperă, în

BDD-A23353 © 2013 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:56:16 UTC)

acelaşi timp, un precursor cu totul neaşteptat şi fascinant, ale cărui intuiţii şi revelaţii îşi păstrează nealterat potenţialul de fascinaţie şi deschid perspective inedite asupra conjuncţiei dintre raţionalitate şi sensibilitate.

Teoreme poetice (1994), volumul care închide, spune Irina Dincă, cercul început în 1968 cu monografia dedicată lui Ion Barbu (unde Basarab Nicolescu lansase conceptul de „teoremă lirică"), deschizând, totodată, proiectul unei noi *filosofii a naturii* (anunţat şi acesta în cartea despre Jakob Böhme), a fost pus, de către autor, sub semnul unor epifanii şi revelaţii spectaculoase, constând în intensificări ale percepţiilor şi experienţe fulgurante ale frumuseţii tainice a lucrurilor, secondate de sentimentul falsităţii generalizate a convingerilor umane. Însăşi scrierea cărţii e concepută ca o trans-scriere a unor „valuri de informaţii", primite într-un fel de transă şi structurate ulterior în capitole. De altfel, acelaşi model revelatoriu, al intrării sub posesia unei instanţe superioare, e descris şi la originea termenului de „terţ tainic inclus", devenit esenţial pentru *transdisciplinaritate*. Interesantă e şi definiţia teoremelor poetice, considerate a fi „punct de convergenţă al fizicii cuantice, filosofiei naturii şi experienţei interioare". Nu de puţine ori, teoremele lui Basarab Nicolescu formulează intuiţii inedite iar aserţiunile lansează sintagme memorabile. De pildă, opoziţia dintre modernitate (o „anti-alchimie ce transformă aurul în gunoi") şi postmodernitate (pusă sub semnul „soarelui negru al sfârşitului") e rezolvată printr-o noţiune nouă, aceea de „cosmodernitate", care îşi propune să armonizeze atracţia pentru tradiţie cu dezvoltarea ştiinţei şi tehnicii şi cu provocările lumii contemporane. În centrul „cosmodernităţii" (termen reformulat de Pompiliu Crăciunescu, în 2003, drept „transmodernitate") e readus Subiectul, care nu mai e separat de Obiect ci unificat cu acesta prin intermediul *terţului tainic inclus* (expresie a comuniunii sacrale dintre subiect şi obiect). Basarab Nicolescu revendică, practic, poziţia privilegiată a fiinţei umane în centrul cosmosului, aceasta transgresând toate straturile realităţii şi fiind „infinit mai complexă decât o galaxie".

Conceput ca o soluţie la proclamările apocaliptice ale postmodernităţii (de la moartea lui Dumnezeu sau a omului la cea a istoriei), *Transdisciplinaritatea (manifest)* (1996) e o expunere a principiilor proiectului pe care cărţile anterioare ale lui Basarab Nicolescu îl aproximaseră, anticipaseră şi configuraseră în bună măsură. Aspiraţia ultimă a autorului e aceea de a genera o resurecţie a conştiinţei şi creativităţii, redescoperind, după cum arată Irina Dincă, alternativele aparent pierdute ale înţelepciunii şi toleranţei, într-o lume postmodernă polarizată între utopiile totalitare şi distopiile relativismului generalizat. Respingând modelul logicii binare pe care e fundamentată cunoaşterea ştiinţifică clasică, manifestul instituie un nou model de cunoaştere, compatibil unei noi percepţii a realităţii, mult mai apropiate de complexitatea lumii contemporane. Cei trei piloni ai *transdisciplinarităţi* - axioma *terţului tainic inclus*, axioma *nivelelor de realitate* şi axioma *complexităţii* – cărora le corespund logica, ontologia şi epistemologia noii paradigme, susţin viziunea unei realităţi cu o structură deschisă, Nicolescu distingând între *realitate* (un construct ideatic ce confirmă experimentele şi reprezentările matematice) şi *real* (înţeles drept ceea se ascunde înţelegerii, rămânând impenetrabil prin mijloacele raţiunii). Între acestea operează o „zonă complementară de non-rezistenţă", aceeaşi pe care Blaga o numea „*cenzură transcendentă*", zonă a *terţului ascuns*, cel care e, în cuvintele lui Nicolescu, „sursa valorilor noastre ultime".

Manifestul conţine însă şi o importantă parte aplicativă, descriind principiile *educaţiei transdisciplinare* ale *economiei transdisciplinare, eticii transdisciplinare, transculturalităţii,*

BDD-A23353 © 2013 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:56:16 UTC)

transnaţionalităţii ş.a. Sub influenţa fizicii, chiar şi cuvintele devin, în *trans-limbaj,* cuante, limbajul universal trecând dincolo de cuvinte iar istoria devine *trans-istorie,* focalizată pe clipa prezentă ce poate „conţine atât prezentul cât şi viitorul". Nu în ultimul rând, condiţia umană e redefinită în formula *homo sui transendentalis,* subiectului uman fiindu-i redate demnitatea şi libertatea absolută a gândirii şi percepţiei prin asumarea unei deschideri continue, a toleranţei şi eticii.

Un proiect în perpetuă expansiune, operând schimbări radicale de paradigmă, simultan, în toate domeniile cunoaşterii (de la logică la matematică sau fizică şi de la filozofie la teologie sau literatură), *transdisciplinaritatea* e una dintre cele mai substanţiale alternative oferite în ultima jumătate de secol crizelor postmodernităţii – promiţând teoretic şi promovând inclusiv pe căi instituţionale, global, o revoluţie a cunoaşterii cu efecte tămăduitoare asupra discursului cultural occidental, sperând să resacralizeze lumea de azi şi să poată redeştepta în om vocaţia misterului.

Referinţe bibliografice:

Corin Braga, în Mircea Zaciu, Marian Papahagi şi Aurel Sasu, *Dicţionarul scriitorilor români (M-Q),* Editura Albatros, Bucureşti, 2001

Irina Dincă, Andreia Koller, Sorina Nevodenszki şi Diana Ioana Ureche (Ed.), *Scriitorii români şi/în literaturile străine,* Editura Universităţii de Vest, Timişoara, 2010

Irina Dincă, *Stages in the Configuration of the Transdisciplinary Project of Basarab Nicolescu,* în „Transdisciplinarity in Science and Religion", nr. 2/2011, Curtea Veche Publishing, Bucureşti, 2011

Liviu Dumitraşcu (ed.), *Basarab Nicolescu – neobosit căutător de adevăr,* Editura Universităţii Petrol-Gaze, Ploieşti, 2012

Emanuela Ilie, *Basarab Nicolescu – eseu monografic,* Editura Timpul, Iaşi, 2008

Ionuţ Isac, *Repere şi configurări în filosofia ştiinţei,* Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2007

Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române – 5 secole de literatură,* Editura Paralela 45, Piteşti, 2008

Petrişor Militaru, Luiza Mitu (ed.), *Basarab Nicolescu – sub semnul septenarului,* Editura Aius, Craiova, 2012

BDD-A23353 © 2013 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:56:16 UTC)